

Riksantikvarieämbetet
Avdelningen för arkeologiska undersökningar

UV ÖST RAPPORT 2004:58

ARKEOLOGISK UTREDNING, ETAPP 1

Planprogramområde Herstadberg

Planeringsunderlag för Herstadberg och Loddby

Kvillinge socken

Norrköpings kommun

Östergötland

Dnr 421-3399-2004

Pia Nilsson

UV ÖST RAPPORT 2004:58

ARKEOLOGISK UTREDNING, ETAPP 1

Planprogramområde Herstadberg

Planeringsunderlag för Herstadberg och Loddby

Kvillinge socken

Norrköpings kommun

Östergötland

Dnr 421-3399-2004

Pia Nilsson

Riksantikvarieämbetet

Avdelningen för arkeologiska undersökningar

Riksantikvarieämbetet

Avdelningen för arkeologiska undersökningar

UV Öst

Roxengatan 7, 582 73 Linköping

Tel. 013-24 47 00

Fax 013-10 13 24

uvost@raa.se

www.raa.se/uv

Omslagsbild Pjältån passerar området för det gamla tegelbruket, RAÄ 108 i Kvillinge socken.

Produktion och layout Britt Lundberg

Text och grafik Pia Nilsson

Foto Pia Nilsson

Utskrift UV Öst, Linköping 2004

Kartor ur allmänt kartmaterial, ©Lantmäteriverket, 801 82 Gävle. Dnr L 1999/3.

© 2004 Riksantikvarieämbetet

UV Öst, Rapport 2004:58

ISSN 1404-0875

Innehåll

Sammanfattning	5
Bakgrund	5
Uppdraget	6
Metod	6
Utredningsområdet	6
<i>Lodby</i>	<i>6</i>
<i>Herstadbergs villaområde</i>	<i>7</i>
Resultat	7
<i>Kulturhistoriskt värdefulla miljöer</i>	<i>7</i>
<i>Fornlämningar</i>	<i>7</i>
<i>Sammanställning och åtgärdsförslag</i>	<i>7</i>
Planens påverkan på kulturmiljön	10
Referenser	10
<i>Arkiv</i>	<i>10</i>
<i>Litteratur</i>	<i>10</i>
<i>Muntligt</i>	<i>10</i>
Administrativa uppgifter	10

Fig 1. Utdrag ur Gröna kartan med utredningsområdet markerat. Skala 1:50 000.

Arkeologisk utredning, etapp 1

Planprogramområde Herstadberg

Sammanfattning

I samband med pågående detaljplaneprogramarbete inför planerad utökning av golfbana inom Herstadberg och Loddby önskar Norrköpings kommun, genom Leif Leandertz, att klargöra de arkeologiska förutsättningarna. En arkeologisk utredning, etapp 1, har nu utförts av Riksantikvarieämbetet, UV Öst, på uppdrag av Norrköpings kommun. Efter genomförd utredning (fältarbetet skedde av arkeolog Pia Nilsson vid barmark den 8 och 10 december 2004) konstaterades att ett regionalt intresseområde för kulturmiljö berörs (område K54 Loddby). Vidare berörs både Loddbys och Herstadbergs äldsta kända tomter, en tegelbrukslämning, tre bebyggelselämningar, en kulturhistoriskt intressant byggnad, fem förhistoriska gravar samt sex topografiskt avgränsade områden som bedöms innehålla ovan mark omarkerade lagskyddade fornlämningar.

Utredningsområdet kan delas i två områden med skilda karaktärer. Loddbys säteri- och bruksmiljö och Herstadbergs villasamhälles moderna miljö, belägen i anslutning till befintlig golfbana. En utbyggnad av golfbanan skulle påverka Loddbyområdet i högre grad än Herstadbergsområdet, därför att bruksmiljön redan har påverkats starkt av såväl nyare villabebyggelse, järnvägen och motorvägen och skulle tappa karaktär ytterligare om en golfbana placerades tätt inpå miljön.

Bakgrund

Norrköpings kommun arbetar med ett planprogram för Herstadberg och Loddby, och behöver klargöra de kulturhistoriska och arkeologiska förutsättningarna.

Det berörda området är drygt 1 km² stort, och omfattar bland annat Herstadbergs villaområde och Loddby villa- och industriområde, se fig 2. Området avgränsas av Pjältån i norr, järnvägen i väster och Loddbyviken i öster.

Inom utredningsområdet är ett mindre område mellan Loddby och Herstadbergs villaområde utrett, etapp 1, i samband med utredning om dagvattenanläggningar, se fig 2. Inga indikationer på konflikt med lagskyddad fornlämning konstaterades (Larsson 1998). Utredningsområdet gränsar i väster till ett större område som tidigare utretts arkeologiskt, etapp 1 och 2 (Nilsson 2002 och Nilsson 2004). Se gärna Nilsson 2002 och 2004 för en sammanställning av tidigare arkeologiska åtgärder i omgivningarna.

Uppdraget

Det generella syftet med arkeologiska utredningar är alltid att kontrollera om fornlämningar och kulturlämningar berörs av den planerade exploateringen eller planen.

En utredning ”etapp 1” syftar till att redovisa samtliga synliga forn- och kulturlämningar och anvisa områden där sannolikheten för ovan mark ommarkerade fornlämningar bedöms vara stor.

Syftet med den aktuella utredningen var att:

- Ge en översiktlig bild av områdets historia, karaktärsdrag och kvarvarande lämningar från de betydelsebärande tidsepokerna.
- Vid behov ge förslag på fortsatta arkeologiska åtgärder.
- Beskriva hur områdets värden skulle påverkas av en exploatering enligt planförslaget.
- Tillhandahålla ett underlag som Länsstyrelsen i senare skede kan utgå ifrån för att kunna besluta om eventuella fortsatta arkeologiska insatser enligt Kulturminneslagen.

Metod

I första hand har utredningen gjorts som en sammanställning av känd kunskap (litteratur, arkeologiska rapporter, arkivhandlingar) samt en kontroll av relevant litteratur och de äldsta lantmäterikartorna. Analysen innehåller även en fältbesiktning (inga markgrepp sker i detta skede) av området i syfte att dels beskriva, värdera och antikvariskt bedöma de synliga kultur- och fornlämningarna, dels avgränsa områden som bedöms innehålla ovan mark ommarkerade, lagskyddade fornlämningar. Påträffade lämningar har mätts in med D-GPS (differential GPS) och lagras i Riksantikvarieämbetets informationssystem Intrasis.

Utredningsområdet

Utredningsområdet innehåller två områden med sinsemellan olika karaktär. De skiljs åt av flack åkermark mellan två skogbeklädda höjdparter, vilket minskar den visuella kontakten mellan de båda områdena.

Loddbby

Området har tydlig prägel av brukskaraktär, trots att fabriksbyggnaderna nu är rivna. I boken Natur och Kultur redovisar Länsstyrelsen i Östergötlands Län länets mest skyddsvärda natur- och kulturmiljöer. Loddbby ingår i område K54 Loddbby (Natur Kultur 1983).

Område K54 beskrivs så här:

Industriell miljö av brukskaraktär vid Loddbby säteri beläget på Kvillingeslätten vid Bråvikens strand. Säteriets huvudbyggnad är en putsad timmerbyggnad i en våning med frontespis och brutet tak uppförd omkring 1800. Två samtida flyglar flankerar och anläggningen omges av en mindre park. Till jordbruksbebyggelsen hör även en knuttimrad och panelerad ryggåsstuga med parstuguplan. År 1899 anlades här en sulfitfabrik med hamn och i anslutning till detta uppfördes arbetarbostäder för ca 300 personer. Arbetarbostäderna utgörs av enhetliga villor från främst 1900-talets första årtionden i 1,5 plan med faluröda paneler. De omges av trädgårdar och ligger utmed oregelbundna gator. Områdets planläggning har många likheter med trädgårdsidealet. Skild från denna bebyggelse ligger ”Ingenjörsvillan”, ett tidstypiskt sekelskifteshus med ljus panel, snickarglädje och oregelbunden plan. I samhällets V del är en idrottsplats anlagd. Själva industrin nedlades 1977 och de flesta av de äldre industribyggnaderna är borta.

Östergötlands Länsmuseum sammanställer just nu kulturhistoriskt värdefulla miljöer i samband med järnvägsutredning för Ostlänken, här berörs både Loddbby och Herstaberg. Östergötlands Länsmuseum bedömer även att Loddbby har stora samhällshistoriska och teknikhistoriska värden, förutom de stora kunskapskällor som alla äldre herrgårdsanläggningar har (A Lindqvist, i manus).

Loddbys nämns i skrift första gången år 1381, skrivs då Lödbys, senare Lötby och Lithby (Ridderstad 1917:264). Loddbys redovisades 1543 som dels ett skattehemman, dels ett frälsehemman. År 1584 byggde herr Hogenskild säteri på frälsegården, och samtidigt försvann även skattehemmanet, sannolikt inlades det i säteriet (Almquist 1947:901 ff). Inom ramen för aktuell arkeologisk utredning har inte gått att via tillgängligt kartmaterial avgöra var Loddbys två gårdar exakt var belägna. Sannolikt (eftersom säteriet byggdes på frälsegården) låg de två gårdstomterna inom säteriets tomt.

Se fig 3, Loddbys, och fig 4, området för den rivna sulfitfabriken.

Herstadbergs villaområde

En modern villabebyggelse sydöst om Herstadbergs gård, och skild från den genom Östra stambanans dragning. Området gränsar i öster mot Bråviken, i söder mot låglänt terräng och småbåtshamn, i väster mot järnväg och i norr mot skogsområde med promenadstigar.

Skogsområdet norr om bebyggelsen innehåller tydliga lämningar efter bebyggelsen Strand, som låg här enligt Häradskartan från år 1870. Ett par mycket tydliga stengrunder finns att se på platsen, och ett större, plant, parkliknande område. Jämför fig 5 och 6.

Två av Herstadbergs äldre gårdar enligt låg 1650 års karta på ett område som nu delas av järnvägen, och delvis berör utredningsområdet. En gård låg kvar på platsen enligt Häradskartan, år 1870. Idag finns bara husgrunder kvar.

Resultat

Kulturhistoriskt värdefulla miljöer

Område K54 Loddbys i Länsstyrelsens sammanställning över särskilt värdefulla natur- och kulturmiljöer berörs av det aktuella planprogrammet. Häri ingår sannolikt även Loddbys gamla tomt. De sporadiska tegelbrukslämningarna, RAÄ 108, ingår också, idag finns inga bevarade byggnader kvar. Östergötlands Länsmuseum sammanställer just nu kulturhistoriska miljöer, bland annat inom utredningsområdet (Lindqvist, A. I manus).

Fornlämningar

I norra kanten av utredningsområdet, vid Pjältån, ligger resterna av tegelbruket (RAÄ 108, Kvillinge socken). Idag står inga byggnader kvar, men grunder syns och i ån finns rester av ett dämme, se fig 7.

I södra kanten av det tidigare industriområdet ligger förhistoriska gravar (fyra stensättningar) på krönen av de höjdryggar som sträcker sig i nordväst – sydöstlig riktning (RAÄ 9 och 10, Kvillinge socken), se fig 8. I sydöstra delen av denna höjdsträckning finns bebyggelselämningen Strömsberg (RAÄ 87, Kvillinge socken), med husgrunder och ett större område med flera betonggrunder. På ett skogsbeklätt höjdparti norr om Herstadbergs villaområde finns ännu en grav, (RAÄ 2, Kvillinge socken) och en del av Herstadbergs gamla by (UV 3b).

Efter genomförd utredning har dessutom ett par områden avgränsats, inom vilka sannolikheten för ovan mark omarkerade fornlämningar bedöms vara stor.

Sammanställning och åtgärdsförslag

De större, sammanhängande områden som redovisas i tabellen som Objekt 1 – 6 innehåller såväl de kända, lagskyddade fornlämningarna som det topografiskt avgränsade terrängavsnitt som bedöms kunna innehålla omarkerade fornlämningar (förhistoriska boplatser, odlingsområden eller omarkerade gravar). Se fig 9, som visar en del av Objekt 4 med terrass och angränsande goda grav/boplatslägen, och fig 10, som visar en vy mot Objekt 6, som ligger på krönet av skogspartiet centralt/vänster i bilden.

I nedanstående tabell anges respektive nummer i Fornminnesregistret (dvs RAÄ-nummer. UV-nummer innebär inventeringens tillfälliga, sockenvis löpande nummer som tilldelas lämningen i avvaktan på tilldelning av RAÄ-nummer). Statusen *fast fornlämning* innebär lagskyddad fornlämning. Vid en eventuell exploatering beslutar Länsstyrelsen oftast som ett första steg om arkeologisk förundersökning, som syftar till att bedöma fornlämningens karaktär och avgränsning. Förundersökningen kan följas av en slutundersökning, då lämningen dokumenteras och tas bort. Statusen *möjlig fornlämning* innebär att Länsstyrelsen sannolikt inför en eventuell exploatering som första steg kräver en fortsatt arkeologisk utredning, ofta bestående av sökschaktsgrävning och fördjupade kartanalyser. Syftet är då att fastställa om fornlämning berörs eller ej. Samtliga lämningar i tabellen avser Kvillinge socken, Norrköpings kommun.

Benämning	Typ	Källa	Status	Åtgärdsförslag
RAÄ 2	Stensättning.	Fornminnesregistret (FMR).	Fast fornlämning.	Förundersökning.
RAÄ 9	3 stensättningar.	FMR	Fast fornlämning.	Förundersökning.
RAÄ 10	Stensättning.	FMR	Fast fornlämning.	Förundersökning.
RAÄ 11	Herrgårdsbyggnad med flyglar samt ev Loddby gamla tomt.	FMR	Kulturhistoriskt värdefull miljö. Den gamla bytomten är fast fornlämning.	Förundersökning med fördjupade kartstudier och sökschakt.
RAÄ 87	Bebyggelselämning.	FMR	Ej fornlämning.	–
RAÄ 108	Tegelbruk, rest av.	FMR	Kulturmiljö.	–
UV 3 b	Herstadbergs gamla tomt.	Tidigare utredning (Nilsson 2002).	Fast fornlämning.	Förundersökning.
Objekt 1	Topografiskt lämpligt förhistoriskt boplots-/gravläge.	Inventering.	Möjlig fornlämning.	Utredning, etapp 2, med sökschakt.
Objekt 2	Topografiskt lämpligt förhistoriskt boplots-/gravläge. Omger Loddby säteri.	Inventering och lantmäteriet (LMV).	Möjlig fornlämning.	Utredning, etapp 2, med sökschakt. Jämför dock RAÄ 11.
Objekt 3	Topografiskt lämpligt förhistoriskt boplots-/gravläge. Omger gravarna RAÄ 9 och 10.	FMR och inventering.	Möjlig fornlämning.	Utredning, etapp 2, med sökschakt. Jämför dock RAÄ 9 och 10, fasta fornlämningar.
Objekt 4	Topografiskt lämpligt förhistoriskt boplots-/gravläge, kring grav RAÄ 2.	FMR och inventering.	Möjlig fornlämning.	Utredning, etapp 2, med sökschakt. Jämför RAÄ 2.
Objekt 5	Topografiskt lämpligt förhistoriskt boplots-/gravläge. Bebyggelselämningar från Strand ingår i området.	Inventering och LMV.	Möjlig fornlämning.	Utredning, etapp 2, med sökschakt och eventuellt fördjupade kartanalyser över Strand (1800-talsbebyggelse).
Objekt 6	Topografiskt lämpligt förhistoriskt boplots-/gravläge.	Inventering.	Möjlig fornlämning.	Utredning, etapp 2.

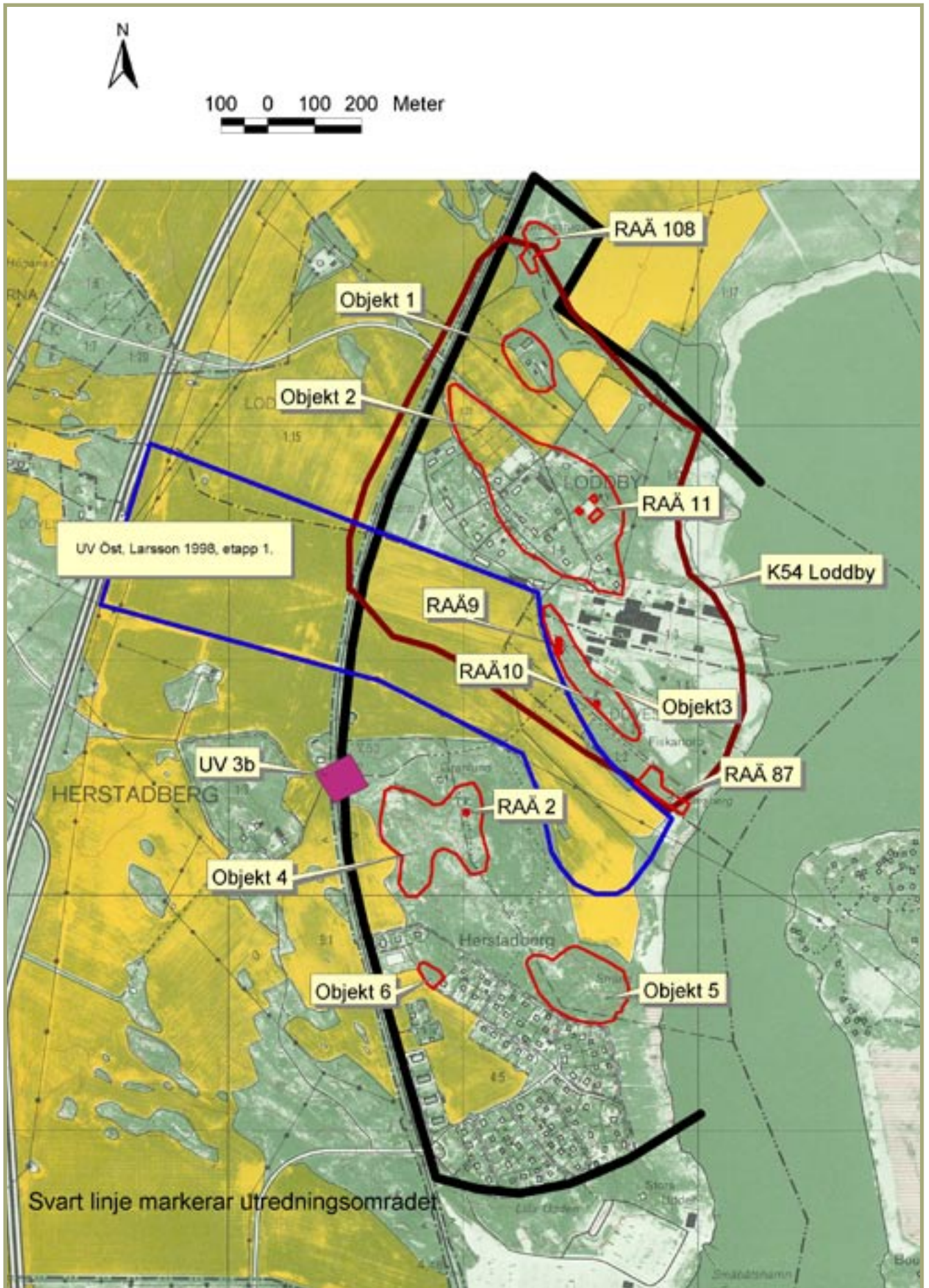

Fig 2. Utdrag ur Ekonomiska kartans blad 9G 0e Lodbby, med utredningsområdet och samtliga i rapporten nämnda lämningsmarkerade.

Planens påverkan på kulturmiljön

Utredningsområdet kan delas i två olika områden med skilda karaktärer. Loddby säteri med sin ännu skönjbara bruksmiljö och Herstadbergs villasamhälles moderna miljö.

En utbyggnad av golfbana skulle påverka Loddbyområdet i högre grad än Herstadbergsområdet, därför att miljön redan har påverkats starkt av järnvägen och motorvägen och bedöms tappa karaktär ytterligare om en golfbana placerades tätt inpå miljön. Såväl pedagogiskt värde som upplevelsevärde skulle påverkas av en alltför närbelägen golfbana. Herstadbergs villaområde har en enhetlig karaktär och ett värde i sig. Bebyggelsen ligger redan i anslutning till golfbanan och skulle sannolikt inte störas i upplevelsevärde och pedagogiskt värde av närvaron av en utvidgad golfbana.

Riksantikvarieämbetet
UV Öst
December år 2004

Pia Nilsson

Referenser

Arkiv

Fornminnesregistret.
Lantmäteriet (www.lantmateriet.com), Historiska kartor.

Litteratur

Almquist, J. A. 1947. *Frälsegodsens i Sverige under Storhetstiden*. Tredje delen Östergötland. Band 2 säterier. Stockholm 1947.
Larsson, L. Z. 1998. *Dagvattenanläggningar norr om Norrköping*. Arkeologisk utredning, etapp 1. Rapport UV Öst, Linköping 1998:39.
Länsstyrelsen i Östergötlands Län. 1983. *Natur Kultur. Miljöer i Östergötland*. Linköping 1986.
Nilsson, P. 2002. *Herstadbergs arbetsområde*. Arkeologisk utredning, etapp 1. Rapport UV Öst, Linköping 2002:40.
Nilsson, P. och Ericsson, A. 2004. *En syllstensbyggnad och en medeltida ödegård vid Herstadberg*. Arkeologisk utredning, etapp 2. Rapport UV Öst, Linköping 2004:44.
Ridderstad, A. 1917. *Östergötlands beskrivning, II:I*. Stockholm 1917.

Muntligt

A. Lindqvist. Östergötlands Länsmuseum.

Administrativa uppgifter

Riksantikvarieämbetets dnr: 421-3399-2004.
Länsstyrelsens dnr och datum för beslutet: –
Projektnummer: 1520615.
Undersökningstid: 8 och 10 december år 2004.
Utredningsyta: Cirka 1 km².
Läge: Ekonomiska kartan, blad 9G 0e Loddby, x6501500 y1521500.
Koordinatsystem: Rikets.
Fynd: Inga fynd.

